

**Асоціація політичних психологів України
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України**

ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 2 (16)

Київ 2015

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту соціальної та політичної психології НАПН України (протокол № 5/15 від 22 квітня 2015 р.)

Редакційна рада:

*М. М. Слюсаревський (голова, м. Київ),
М. Й. Варій (м. Львів), С. Д. Максименко (м. Київ),
М. Левицька (м. Варшава, Республіка Польща),
М. І. Михальченко (м. Київ)*

Редакційна колегія:

*Л. А. Найдьонова, д-р психол. наук (голова);
Л. Г. Чорна, канд. психол. наук (заст. голови);
І. Г. Батраченко, В. О. Васютинський, О. В. Полунін,
К. В. Седих, В. О. Татенко, Н. В. Хазратова – доктори психол. наук;
О. В. Суший – д-р наук з держ. упр.; Л. В. Григорівська – канд. пед. наук;
П. Д. Фролов – канд. психол. наук*

Збірник входить до переліку фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата психологічних наук (постанова президії ВАК України №1-05/4 від 26.05.2010 р.)

Проблеми політичної психології : зб. наук. праць / Асоціація політичних психологів України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України ; [редакційна колегія: Л. А. Найдьонова, Л. Г. Чорна, І. Г. Батраченко та ін.]. – К. : Міленіум, 2015. – Вип. 2 (16). – 428 с.

Досліджуються психологічні аспекти актуальної суспільно-політичної ситуації в країні, зокрема питання загальнонаціональної консолідації, розбудови громадянського суспільства, євроінтеграції та демократизації, соціальних процесів, що відбуваються в умовах зовнішньої воєнної агресії проти України. Аналізуються психологічні чинники формування та вияву громадянської ідентичності, політико-правової компетентності, патріотичних почуттів та ціннісних вимірів політичної свідомості українців. Представлено результати вивчення політично значущих соціальних феноменів (індивідуалізму та колективізму, соціального благополуччя тощо). Зроблено низку наукових узагальнень емпіричних досліджень, які розкривають динаміку та потенціал розвитку політичної свідомості молоді – покоління, що виросло і сформувалося в умовах становлення незалежної України. Значну увагу приділено аналізу медіаконтексту політико-психологічних процесів і явищ, інтернет-комунікації, психологічним способам протидії маніпулятивним медіатехнологіям.

Адресується вченим, які працюють у галузі політичної психології та суміжних науках, викладачам і студентам.

..

ББК 66.07+88.8

© Асоціація політичних психологів України, 2015

© Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2015

ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНЦІВ ТА ЇЇ ЕВОЛЮЦІЯ

П. П. Горностай, м. Київ

Порушується проблема громадянської ідентичності, що висвітлюється в більш широкому контексті громадянської свідомості. Громадянська ідентичність розглядається як складова національної ідентичності, пов'язана з ідеологією громадянського націоналізму. Зазначається, що за останні чверть століття громадянська ідентичність зазнала значної еволюції, яка полягала в поширенні процесу ідентифікації українців з політичною нацією, причому простежується помітна тенденція посилення його вираженості із заходу на схід. Такий висновок зроблено на основі аналізу соціологічних даних за результатами виборів Президента України, ставленням до незалежності України та участю українців у протестних акціях, пов'язаних з подіями на Євромайдані. Звертається увага на те, що хоча українська громадянська ідентичність і набула на теперішній час високого розвитку, проте інші складові громадянської свідомості, пов'язані з політико-економічним, політико-правовим і соціально-психологічним аспектами, досі є нерозвинутими (особливо на державно-регіональному і місцевому рівнях). Наголошується, що окремі компоненти громадянської свідомості (етнічна ідентичність, політико-правова свідомість та ін.) потребують свого дальшого розвитку, без чого неможливе справжнє державотворення в незалежній країні.

Ключові слова: громадянська ідентичність, громадянська свідомість, державотворення.

Проблема. Термін “громадянське суспільство” останнім часом став досить популярним не тільки в ЗМІ, а й у наукових публікаціях з політології, соціології, соціальної психології. Дискусії щодо нього ведуться на семінарах, конференціях, під час круглих столів, на численних ресурсах в Інтернеті. Ми ж спробуємо проаналізувати психологічне підґрунтя цього поняття з позицій історичної психології.

Психологічною основою громадянського суспільства є *громадянська свідомість*, а вона неможлива без *громадянської ідентичності*. Ідентичність буває особистісна і соціальна (тобто залежна від ідентифікації з групою) [5; 6]. Одним з її видів є національна ідентичність, пов'язана з належністю до нації. Але націю можна розуміти і як етнічну, і як політичну групу. З огляду на це національну ідентичність також можна розглядати як етнічну чи як громадянську, а таку політичну ідеологію, як націоналізм, відповідно слід поділяти на етнічний і громадянський. Реакційні ідеології на кшталт нацизму, расизму, шовінізму дістали назву “радикальний націоналізм” (на протигагу “поміркованому”, або “ліберальному”). Більшість авторів вважають його агресивним різновидом

етнічного націоналізму. А проте громадянський націоналізм часто розглядають як синонім патріотизму.

Наразі в українському суспільстві спостерігається сплеск патріотичних настроїв, що пов'язано з розвитком громадянської ідентичності. Але до цього призвела не тільки зовнішня загроза, яка завжди сприяє консолідації групи. Це мало глибокі передумови в історії незалежності нашої країни. На мою думку, нинішній рівень національного самовизначення став можливий завдяки послабленню травми геноциду, що тяжіє над нами протягом трьох поколінь (див. [3]). Зрозуміло, історія питання сягає набагато глибше. Але дослідження розвитку національної ідентичності українців за весь тисячолітній період формування українського етносу потребує глибоких історико-психологічних досліджень.

Мета статті: дати короткий нарис розвитку громадянської ідентичності українців як важливої складової їхньої громадянської свідомості за останні чверть століття.

Динаміка геополітичних меж громадянської ідентичності. У 1991 році Україна здобула незалежність завдяки активістам громадянського суспільства, які становили тоді явну меншість. Високі результати референдуму “за незалежність” у грудні 1991 року були показником швидше очікувань, ніж реального рівня громадянської самосвідомості. Навіть більше, вони були наслідком досить вдалої політичної пропаганди. Референдум “про ставлення до СРСР” у березні того ж року показував іншу картину: лише три області – Львівська, Тернопільська та Івано-Франківська – і місто Київ проголосували проти збереження Союзу (рис. 1). Отже, у цьому регіоні (територія української Галичини) результати обох референдумів збіглися, що свідчить про їхню достатню надійність і про справді високий рівень національної ідентичності, де важко виділити етнічну або громадянську складові.

На решті території України, незважаючи на високі результати грудневого референдуму, переважала ідентичність, пов'язана з належністю до СРСР, яку можна назвати “радянською” [4]. На підтвердження цього наведемо результати президентських виборів, які відбулися в один день з референдумом “за незалежність” (інфографіку взято з Вікіпедії). Вибори Президента України в грудні 1991 року практично повторили картину березневого референдуму. У тих же областях Галичини, що не підтримали збереження СРСР, переміг український національний лідер В'ячеслав Чорновіл, очільник Народного Руху України – партії, яка ще з кінця 1980-х проводила чітку політику за незалежність. В областях, що проголосували за Союз, переміг “радянський” лідер Леонід Кравчук (рис. 2).

«Чи вважаєте ви за необхідне збереження СРСР як оновленої федерації рівноправних суверенних республік, у якій будуть повною мірою гарантуватися права і свободи людини будь-якої національності?»

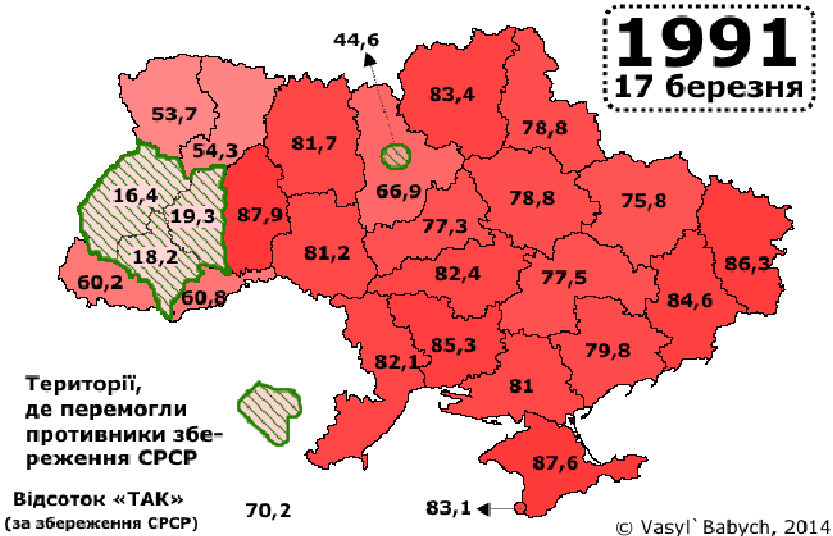

Рис. 1. Результати референдуму про збереження СРСР по областях України (березень 1991 р.)

Результати президентських виборів, особливо коли у другий тур виходили проукраїнський і проросійський кандидати, є хорошою ілюстрацією територіального розподілу національної ідентичності. Отже, в грудні 1991 року на “свідомому” рівні народ України підтримав незалежність, а на “неусвідомлюваному” (за винятком Галичини) – фактично й далі підтримував СРСР. Можна констатувати, що на той момент лінія умовного розділу між територіями з переважанням національної (громадянської) та “радянської” ідентичностей проходила по межах Галичини.

Рис. 2. Результати виборів Президента України по областях (грудень 1991 р.)

Перші роки незалежності відзначилися піднесенням політичної активності – розвитком багатопартійності, висуненням нових лідерів у політиці, що цілком зрозуміло. Потім була політична криза, в якій прогресивну роль зіграв президент Леонід Кравчук, що ініціював як вихід з кризи позачергові вибори Президента і Верховної Ради України. Президентські вибори 1994 року не менш красномовно розділили територію країни на прихильників Леоніда Кравчука, що став проукраїнським, і вихідця з радянських “червоних директорів” Леоніда Кучми (рис. 3). Територія переважання української ідентичності розширилася за рахунок частини центральних і західних регіонів, які перестали бути явно прорадянськими.

Тут простежуються певні закономірності. По-перше, у національній ідентичності слабшає етнічна складова за рахунок регіонів з менш сильними мовно-етнічними традиціями. По-друге, в ідеології, пов’язаній з радянською ідентичністю, чіткіше проступає проросійський вектор, якого не було раніше, оскільки Росія і Україна не відразу сформувалися як окремі суб’єкти.

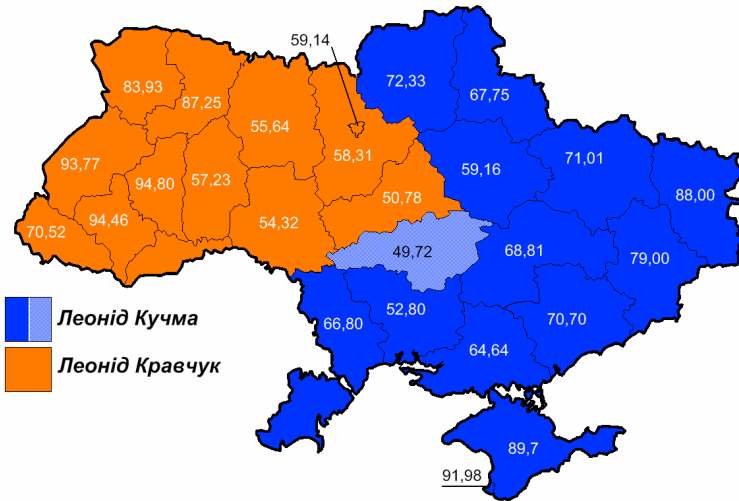

Рис. 3. Результати виборів Президента України по областях (липень 1994 р.)

Сили старої політичної системи активізувались і розпочали інформаційну війну проти своїх супротивників. Через неї вибув з політичної боротьби Олександр Мороз, який міг стати наступним проукраїнським президентом, маючи за рік до виборів 1999 року рейтинг вищий, ніж у Кучми. Але у фіналі передвиборної гонки опинилися Петро Симоненко і Леонід Кучма, який виграв ці вибори. Оскільки обидва кандидати були проросійськими, електоральне співвідношення між ними не так чітко відображало межі ідентичностей, за винятком західного регіону, який, одностайно підтримавши Кучму, продемонстрував явне неприйняття комуністичної ідеології. У цей час протестний рух громадянського суспільства набирив силу. Велику роль зіграли наступні за виборами події, насамперед – акція “Україна без Кучми” (2000–2001), яку іноді називають “прологом Майдану”. Без перебільшення, вона підготувала ґрунт для майбутньої Помаранчевої революції.

Вибори Президента України 2004 року і Помаранчева революція, без сумніву, – ключові події нашої новітньої історії. Поділ між прибічниками і супротивниками революції (вони ж прихильники кандидатів у президенти Ющенко і Януковича) проходив між Заходом–Центром і Сходом–Півднем (рис. 4). Ця межа розділяла території з переважанням української (громадянської) і радянської ідентичностей, хоча географія тут дуже умовна – поділ мав соціальний, а не територіальний характер. Революція за-

гострила поляризацію суспільства, що розділилося майже навпіл. Уперше це протистояння постало як соціальна проблема [3], але, на жаль, нічого не було зроблено для її вирішення, що призвело до великих ускладнень через 10 років.

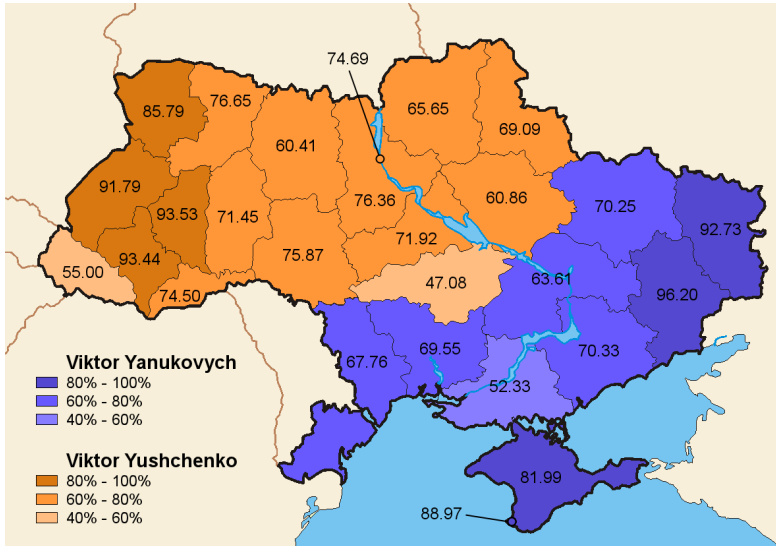

Рис. 4. Результати другого туру виборів Президента України по областях (грудень 2004 р.)

Цікаво, що регіони з переважанням супротиву революції відповідали території, згодом названій “Новоросією”. Антидемократичні сили ще тоді використали цю ситуацію для роздування проблеми сепаратизму у вигляді проекту “Південно-східно-української автономної республіки” (яку охрестили як “ПіСУАР”), що мав на меті розкол країни. Але цей проєкт тоді не вдався: суспільство, незважаючи на поляризацію, його не підтримало.

Перемога проукраїнського президента вселяла надію на початок руху країни демократичним шляхом розвитку. Але здача новою владою всіх позицій революції, що відбулося за цим, стала причиною соціальної депресії, яка тривала кілька років. Її посилювала економічна криза, яка охопила світову економіку. Наступні президентські вибори 2010 року показали таке ж співвідношення між прихильниками проукраїнського (Юлія Тимошенко) і проросійського (Віктор Янукович) кандидатів, а отже – між

громадянською та “радянською” ідентичностями, що й 5 років тому. Але розчарування “помаранчевою” владою дозволило перемогти її опонентам.

Повернувши владу у свої руки, клептократична система не просто отримала реванш – вона призвела до небаченого раніше рівня корупції, посилила соціальну і політичну кризу, яка й спричинила, власне, Революцію Гідності. Ця революція була набагато драматичнішою, ніж попередня. Вона також не привела до справжніх демократичних перетворень, але, попри всі розчарування, мала один незаперечний результат – стрімкий розвиток громадянської самосвідомості.

Уже до початку 2014 року територія з переважанням громадянської ідентичності над “радянською” розширилася практично на всю Україну (за винятком Донецької, Луганської областей та Автономної Республіки Крим). Це стало зрозуміло ще до того, як у цих регіонах спалахнула пожежа сепаратизму і почалася зовнішня агресія, яка завжди сприяє згуртуванню нації. Ще в розпал революції, після ухвалення антидемократичних законів 16 січня 2014 року, всією Україною пройшла хвиля протестів у формі захоплення (спроб захоплення) будівель обласних адміністрацій і масових мітингів протесту. Спокійними залишалися тільки ці регіони (рис. 5). Отже, можна говорити про високу громадянську активність населення більшої частини України, що побічно свідчить про наявність громадянської ідентичності.

Рис. 5. Протестні акції під час Революції Гідності по областях (січень 2014 р.)

Важко робити якісь прогнози щодо Криму. Він являє собою не просто “сіру зону” мовою геополітики. Імовірно, там зараз повна невизначеність щодо ідентичності, свого роду “когнітивний дисонанс”. Ще до анексії не менше ніж 40 % кримчан ідентифікували себе з Україною, тобто мали українську громадянську ідентичність. При цьому частина з них мала російську етнічну ідентичність, а частина – кримськотатарську. Приблизно така ж кількість недостатньо ідентифікували себе з Україною, маючи проросійську (точніше – радянську) ідентичність. Крим тоді перебував приблизно на такому ж рівні розвитку громадянської ідентичності, на якому вся Україна всередині 2000-х років. Населенню півострова належало пройти свою еволюцію громадянської ідентичності, яку здійснила континентальна Україна за всі роки незалежності. Але анексія сплутала всі карти, і сказати, що буде з ментальністю кримчан у найближчому майбутньому, зараз дуже складно.

Ще проблемнішою є ситуація на окупованих територіях Донбасу, оскільки люди, що нині там проживають, є “подвійно травмованими”: у воєнному й інформаційному сенсі. Значна їх частина отруєна високотоксичним потоком брехні, заражена ненавистю до спотвореного образу України, що існує в паралельних реальностях “інформаційного Франкенштейна” кремлівської пропаганди (див. [4]). Донецька письменниця Олена Стяжкіна порівняла це отруєння з прийманням важких наркотиків. Це складна соціально-економічна, політико-правова та соціально-психологічна проблема, яку доведеться розв’язувати протягом багатьох років [3]. Однак не слід думати, що наслідки суспільно-політичних конфліктів переживають люди лише на окупованих територіях, наразі практично все українське суспільство потребує ґрунтовної соціальної психотерапії.

Структура громадянської свідомості українців. Ми розуміємо, що до повного формування психологічного підґрунтя політичної нації ще дуже далеко. Громадянська ідентичність є необхідною, але не достатньою умовою для цього. Потрібен високий розвиток більш широкого соціального феномена – громадянської свідомості. Нашому суспільству знадобилося життя цілого покоління (з 1991 по 2015 рік), щоб громадянська ідентичність досягла незворотної точки розвитку і почала визначати внутрішню і зовнішню політику держави. Проте розвиток багатьох компонентів громадянської свідомості залишається невисоким.

Розгляньмо основні складові громадянської свідомості українців, які, на нашу думку, визначають сучасний рівень розвитку цієї форми суспільної психології нашого народу. Ми виділяємо такі її аспекти: геополітичний, політико-економічний, політико-правовий і соціально-психологічний. Кожний з них виявляється на трьох рівнях: глобально-державному, державно-регіональному і місцевому (табл.).

Таблиця

Структура громадянської свідомості українців

<i>Рівні</i> \ <i>Аспекти</i>	Геополітичний	Політико-економічний	Політико-правовий	Соціально-психологічний
глобально-державний	європейський вибір України; незалежність від Росії	ставлення до політико-економічного устрою України	апеляція до міжнародного права; орієнтація на НАТО	позиція в інформаційній війні Росії проти України
державно-регіональний	амбівалентне ставлення до окупованих територій	ставлення до економічних реформ	ставлення до олігархічно-корупційної влади	регіональне протистояння (патріоти – сепаратисти)
місцевий	місцевий патріотизм; відчуття себе господарем у себе вдома	утриманська психологія, економічна і політична пасивність	ставлення до побутової корупції (хабарництва на місцях)	міжособові конфлікти на ґрунті політичних розбіжностей

Аналізуючи 12 виокремлених компонентів, ми помітимо таку закономірність: краще розвинуті ті з них, що належать до геополітичного аспекту і глобально-державного рівня. Так, перший компонент є практично сформованим: європейський вибір України і незалежність від Росії – це те, що не становить наразі жодної проблеми для громадянської самосвідомості українців; це питання нашим суспільством вирішене остаточно. Цей компонент є базовою складовою громадянської ідентичності. Інші компоненти глобально-державного рівня перебувають сьогодні в стані завершення формування.

Що ж до решти компонентів, то картина не така визначена. Уже аналіз державно-регіонального рівня геополітичного аспекту свідчить про наявність значних проблем. Так, ставлення до окупованих територій навіть у патріотів амбівалентне: від прагнення повернути їх будь-якою ціною до повної відмови від них як від “ракової пухлини”, яку слід “відрізати”.

Місцевий патріотизм (місцевий рівень геополітичного аспекту) також є чинником не так консолідації, як конфронтації, протиставлення (аж до виявів сепаратизму). Однак тут спостерігаються позитивні тенденції, прикладом яких є позиція футбольних ультрас. Вони виявилися не лише взірцем місцевого патріотизму щодо улюблених клубів, а й носіями до-

силь високого рівня громадянської свідомості. По-перше, незважаючи на суперництво вболівальницьких симпатій, вони продемонстрували неабияку геополітичну єдність навіть на міжнародному рівні (чудовим прикладом є марш єдності українських і білоруських фанатів у Львові перед матчем збірних команд цих країн 5 вересня 2015 року). По-друге (і це – головне), футбольні ультрас були в авангарді добровольчого і волонтерського рухів на сході України на початку збройного конфлікту у 2014 році. Згадаймо, саме фанати Харкова (складного в геополітичному плані регіону) прославилися на весь світ провокаційною “тісенкою” про Путіна.

Ще складнішою є ситуація на державно-регіональному і, особливо, на місцевому рівні політико-економічного і політико-правового аспектів громадянської свідомості. Основою цих компонентів є ставлення до корупції і корупційної влади. Якщо у ставленні до корупції у владі суспільство більш-менш визначилось, то у ставленні до побутової корупції ми лише на початковому етапі розвитку, оскільки утриманська психологія, економічна і політична пасивність, лояльність до хабарництва на місцях і досі залишаються частиною ментальності значної частини українців і виступають основним гальмом у боротьбі з корупцією в державі. У цьому аспекті свідомість суспільства й нині залишається на тому рівні, на якому описані нами вище геополітичні аспекти громадянської ідентичності були на початку 90-х і які для своєї еволюції потребували життя цілого покоління. Можливо, для повного розвитку громадянської свідомості знадобиться життя ще одного покоління, щоб отримати суспільно-психологічне підґрунтя для нової політичної еліти, яку зможе з часом висунути громадянське суспільство.

Складною залишається і ситуація щодо соціально-психологічного (зокрема політико-психологічного) аспекту громадянської свідомості, особливо на державно-регіональному і місцевому рівнях. Це означає, що суспільство перебуває в поляризованому стані (незважаючи на те, що в геополітичному аспекті воно досить консолідоване). Країна травмована останніми подіями, а також уражена наслідками травматизації минулого. Необхідна тривала робота соціальних психологів, психотерапевтів, соціологів для лікування суспільства [3], особливо на територіях, які будуть повернуті після окупації.

Висновки. Часто-густо висловлюється думка, що Україна приречена на розкол, що в її історії немає підстав для єдності країни. Мовляв, ми століттями перебували у складі різних держав, політичних систем і релігійних ідеологій. Це так, але, незважаючи на численні події нашої історії, що “розривали” Україну на частини, спроби асиміляції, придушення національної самосвідомості народу за допомогою політичного терору, аж до геноциду і етноциду, Україна зберегла мову, самосвідомість й ідентич-

ність, що переживають нині справжній ренесанс. Світовий досвід показує, що дуже складні і глибокі суспільні протиріччя (взяти хоча б расову проблему в США в 60- 70-ті роки ХХ ст.) можна ефективно вирішувати. У сучасній Європі є країни з набагато більшими відмінностями етнічної ідентичності, ніж Україна (наприклад, Швейцарія, Великобританія), яким вдається попри це зберігати цілісність, єдність і суверенітет.

Розвиток етнічної ідентичності в Україні нині поступився місцем розвиткові громадянської ідентичності без яскраво вираженого етнічного та мовного забарвлення. Добре це чи погано? Сьогодні це прогресивна тенденція, що дала змогу зцементувати суспільство, яке роздирають внутрішні протиріччя і яке потерпає від зовнішньої агресії. Це було конче потрібно для національної безпеки. Але значення етнічної ідентичності (а з ним – розвиток мови і культури) не тільки не зникло з порядку денного, а й буде зростати в майбутньому. Уже зараз ми спостерігаємо сплеск популярності української символіки в найрізноманітніших формах. Стрімко зростає інтерес до аутентичної української історії. Етнічну ідентичність треба розвивати, але це занадто делікатна тема, щоб її форсувати штучно: це може призвести до зворотного ефекту. Але не тільки символіка, а й українська мова, культура, історія будуть ставати дедалі все популярнішими, буде зростати мода на них (у хорошому сенсі слова). За українською ідентичністю велике майбутнє.

Отже, громадянська ідентичність наразі досягла вже досить високого рівня, що уможливило консолідацію суспільства навколо ідеї української незалежності. Проте окремі компоненти громадянської свідомості (етнічна ідентичність, політико-правова свідомість та ін.) ще потребують подальшого розвитку за сприяння та участі державних установ і суспільних інституцій. Без цього неможливі справжнє державотворення і захист незалежності країни не лише на геополітичному, а й на інших рівнях.

Література

1. *Горноста́й П. П.* Информационный Франкенштейн, или Реальные последствия информационной войны [Электронный ресурс] / П. П. Горноста́й // Inform-Napalm. – 12 марта 2015. – Режим доступа: <https://en.informnapalm.org/ifranken-stein>
2. *Горноста́й П. П.* Коллективные травмы и национальный характер / П. П. Горноста́й // Психологічне консультування і психотерапія. – 2014. – № 1-2. – С. 145–157.
3. *Горноста́й П. П.* Социальные конфликты и групповая идентичность / П. П. Горноста́й // Соціально-психологічні особливості професійної діяльності працівників соціальної сфери: соціальні виміри сучасності : матеріали VI всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. – Київ–Мелітополь, 2014. – С. 40–45.
4. *Горноста́й П. П.* Структура самосознания и “советский” менталитет / П. П. Горноста́й // Социально-психологические проблемы ментальности на ру-

беже столетий : материалы IV Междунар. науч.-практ. конф. – Смоленск, 2000. – С. 37–39.

5. Психологія групової ідентичності: закономірності становлення : [монографія] / [П. П. Горностай, О. А. Ліщинська, Л. Г. Чорна та ін.]; за наук. ред. П. П. Горностая. – К. : Міленіум, 2014. – 252 с.
6. *Robinson W. P. (Ed.) Social groups and identities: developing the legacy of Henri Tajfel.* – Oxford : Butterworth-Heinemann, 1996. – 386 p.

Reference

1. Gornostai, P. (2015). Informatsionnyi Frankenstejn, ili realnye posledstviya informatsionnoy vojny [iFrankenstein, or the True Casualties of the Information Warfare]. *InformNapalm* [InformNapalm], 12 March 2015, <https://en.informnapalm.org/ifrankenstein>
2. Gornostay, P. P. (2014). Kollektivnye travmy i natsionalnyi kharakter [Collective trauma and national character]. *Psyhkholohichne konsultuvannia i psykhoterapiia* [Psychological counseling and psychotherapy], 1-2, 145–157 (rus).
3. Gornostay, P. P. (2014). Sotsialnye konflikty i grupovaya identichnost [Social conflicts and group identity]. *Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti profesiinoi diialnosti pratsivnykiv sotsialnoi sfery: sotsialni vymiry suchasnosti: materialy VI vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Social and psychological features of professional social workers: social dimensions of modernity: Materials of the 6th All-Ukrainian scientific-practical conference]. Kyiv, Melitopol, pp. 40–45 (rus).
4. Gornostay, P. P. (2000). Struktura samosoznaniya i “sovetskiy” mentalitet [Structure of self-consciousness and “Soviet” mentality]. *Sotsialno-psikhologicheskie problemy mentalnosti na rubezhe stoletiy: materialy IV mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii* [Social-psychological problems of mentality at the turn of the century: Materials of the 4th Int. conference]. Smolensk, pp. 37–39 (rus).
5. Gornostay, P. P., Lishchynska, O. A., Chorna, L. G. et al. (2014). *Psyhkholohiia hrupovoi identychnosti: zakonmirnosti stanovlennia* [Psychology of group identity: patterns of establishment]. Kyiv: Milenium Publ. (ukr).
6. Robinson, W. P. (Ed.) (1996). *Social groups and identities: developing the legacy of Henri Tajfel.* Oxford: Butterworth-Heinemann.

Горностай П. П. Гражданская идентичность украинцев и ее эволюция

Поднимается проблема гражданской идентичности, которая освещается в более широком контексте гражданского сознания. Гражданская идентичность рассматривается как составляющая национальной идентичности, связанная с идеологией гражданского национализма. Указывается, что за последние четверть века гражданская идентичность претерпела значительную эволюцию, заключающуюся в распространении процесса идентификации украинцев с политической нацией, где прослеживается заметная тенденция усиления его выраженности с запада на восток. Такой вывод сделан на основе анализа социологических данных по результатам выборов Президента Украины, отношению к независимости Украины и участию украинцев в протестных акциях, связанных с событиями на Евромайдане. Обращается внимание на то, что хотя украинская гражданская идентичность и достигла в настоящее время высокого уровня развития, однако

другие составляющие гражданского сознания, связанные с политико-экономическим, политико-правовым и социально-психологическим аспектами, еще неразвиты (особенно на государственно-региональном и местном уровнях). Подчеркивается, что отдельные компоненты гражданского сознания (этническая идентичность, политико-правовое сознание и др.) требуют своего дальнейшего развития, без чего невозможно построение настоящей государственности в независимой стране.

Ключевые слова: гражданская идентичность, гражданское сознание, построение государства.

Gornostay P. P. Ukrainian civic identity and its evolution

The article raises the problem of civic identity, which is seen in the broader context of civic consciousness. Civic identity is a national identity and is linked with the ideology of civic nationalism. Over the past quarter-century civic identity evolved, which was manifested in the spread of the identification of Ukrainians with the political nation, which can be traced from east to west. This conclusion can be drawn by analyzing sociological data on the presidential election in Ukraine, as well as attitude towards independence of Ukraine and participation of Ukrainians in protests related to the Euromaidan events. Although Ukrainian civic identity is highly developed now, but other components of civic consciousness, associated with political-economic, political-legal and socio-psychological aspects are still underdeveloped (especially – on state-regional and local levels). It is concluded that separate components of civic consciousness (ethnic identity, political-legal consciousness, etc.) require further development; without such development, formation of the real statehood in independent country is impossible.

Key words: civic identity, civic consciousness, the construction of the state.

Проблеми політичної психології : зб. наук. праць / Асоціація політичних психологів України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України ; [редакційна колегія: Л. А. Найдьонова, Л. Г. Чорна, І. Г. Батраченко та ін.]. – К. : Міленіум, 2015. – Вип. 2 (16). – 428 с.

Досліджуються психологічні аспекти актуальної суспільно-політичної ситуації в країні, зокрема питання загальнонаціональної консолідації, розбудови громадянського суспільства, євроінтеграції та демократизації, соціальних процесів, що відбуваються в умовах зовнішньої воєнної агресії проти України. Аналізуються психологічні чинники формування та вияву громадянської ідентичності, політико-правової компетентності, патріотичних почуттів та ціннісних вимірів політичної свідомості українців. Представлено результати вивчення політично значущих соціальних феноменів (індивідуалізму та колективізму, соціального благополуччя тощо). Зроблено низку наукових узагальнень емпіричних досліджень, які розкривають динаміку та потенціал розвитку політичної свідомості молоді – покоління, що виросло і сформувалося в умовах становлення незалежної України. Значну увагу приділено аналізу медіаконтексту політико-психологічних процесів і явищ, інтернет-комунікації, психологічним способам протидії маніпулятивним медіатехнологіям.

Адресується вченим, які працюють у галузі політичної психології та суміжних науках, викладачам і студентам.

Исследуются психологические аспекты актуальной общественно-политической ситуации в стране, в частности вопросы общенациональной консолидации, построения гражданского общества, евроинтеграции и демократизации, социальных процессов, протекающих в условиях внешней военной агрессии против Украины. Анализируются факторы формирования и проявления гражданской идентичности, политико-правовой компетентности, патриотических чувств и ценностных измерений политического сознания украинцев. Представлены результаты изучения политически значимых социальных феноменов (индивидуализма и коллективизма, социального благополучия и др.). Сделан ряд научных обобщений эмпирических исследований, раскрывающих динамику и потенциал развития политического сознания молодежи – поколения, которое выросло и сформировалось в условиях становления независимой Украины. Значительное внимание уделено анализу медиаконтекста политико-психологических процессов и явлений, интернет-коммуникации, психологическим способам противодействия манипулятивным медиатехнологиям.

Адресуется ученым, работающим в области политической психологии и смежных науках, преподавателям и студентам.

This collection of articles present findings of the research on psychological aspects of current social and political situation in the country, and in particular such issues as national consolidation, development of civil society, European integration and democratization, the social processes that are taking place under the foreign military aggression against Ukraine. The psychological factors of development and display of citizenship identity, political and legal competence, patriotic sentiments and value dimensions of political awareness of Ukrainians are under analysis. The outcomes of studying of politically significant social phenomena (individualism and collectivism, social well-being, etc.) are presented. The authors have made a number of scientific generalizations of empirical studies which unfold the dynamics and the potential of the development of youth political awareness – awareness of the generation that grew up and shaped under formation of the independent Ukraine. Considerable attention is paid to the analysis of the media context of political processes and phenomena, Internet communication, psychological ways of resistance to manipulative media technologies.

The publication is intended for the scientists who work in the field of political psychology and allied sciences, lecturers and students.

ББК 66.07+88.8

Наукове видання

ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 2 (16)

Редактор: *Т. А. Кузьменко*

Оператори: *Т. Я. Герук, І. В. Микитенко, І. В. Трохимець*

Переклад анотацій (англ.) *С. І. Позняк, М. Ю. Сидоркіна*

Макет і технічна редакція *Л. П. Черниш*

Підписано до друку 14.05.2015 р. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 27,0.

Тираж 300 пр. Зам. № 71.

Видавництво “Міленіум”

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК №535 від 19.07.2001 р.

м. Київ, вул. Фрунзе, 60. Тел./факс 222-74-35
